

TEKNOLOJİ VE TEOLOJİNİN KESİŞİMİ: YAPAY ZEKA ÇAĞINDA KİMLİK VE ÖLÜMSÜZLÜK

Gülsüm TURHAN *

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 28 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 18 Aralık 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Aralık 2024, **Atf:** Turhan, Gülsüm. "Teknoloji ve Teolojinin Kesişimi: Yapay Zeka Çağında Kimlik Ve Ölümsüzlük". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3 (Özel Sayı: Yapay Zeka ve İlahiyat: Yeni Paradigmalar Aralık 2024): 465-492.

DOI: 10.33415/daad.1592645

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 28 November 2024, **Accepted:** 18 December 2024, **Published:** 31 December 2024, **Cite as:** Turhan, Gülsüm. "The Intersection of Technology and Theology: Identity and Immortality in the Age of Artificial Intelligence". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/3 (Special Issue: Artificial Intelligence and Theology: New Paradigms, December 2024): 465-492.

DOI: 10.33415/daad.1592645

Öz

Bu çalışmada, din felsefesindeki ruh, kimlik ve ölümsüzlük kavramlarının, yapay zeka ve dijital bilinç aktarımı gibi modern teknolojik gelişmeler bağlamında nasıl yeniden yorumlanabileceği ele alınmaktadır. Bu çalışma, analitik ve karşılaştırmalı bir yöntem kullanarak dijital bilinç aktarımının kimlik ve ruh kavramları üzerindeki etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır. Klasik felsefe, ruhun ölümsüzlüğü ve kimlik sürekliliğini metafizik bir çerçevede ele alır. Modern felsefe ise, bu kavramları hafıza ve beden gibi somut unsurlarla ilişkilendirerek inceler. Yapay zeka, bütün beyin emüsyonu, dijital ölümsüzlük ve transhümanizm gibi dijital bilinç aktarımını öngören yaklaşımlar, bilincin fiziksel bedene bağlı olmaksızın de-

* Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, gulsum.turhan@amasya.edu.tr, Orcid: orcid.org/0000-0003-3910-6542 / Asst. Prof., Amasya University Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Amasya, Türkiye gulsum.turhan@amasya.edu.tr, Orcid: orcid.org/0000-0003-3910-6542.

vam edebileceği iddiasını ortaya atarak ruh ve bilinç arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Çalışma, bu teknolojilerin kimlik sürekliliği ve bilinç kavramları üzerindeki etkilerini analitik bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Çalışmada, ruhun ölümsüzlüğü ve kimlik sürekliliği, genellikle metafizik ve dini bir çerçevede ele alınan klasik görüşe sahip filozofların yaklaşımları ile kimlik sürekliliğini hafıza ve beden gibi daha somut unsurlarla ilişkilendiren modern filozofların görüşleri değerlendirilecektir. Sonuç olarak, dijital bilinç aktarımı, aynı benlik ile yeni bir varlık arasındaki ayrımı sorgularken, insan kimliğini ve varoluşunu yeniden tanımlamayı gerektiren etik ve metafizik sorunları gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Zihin Aktarımı, Dijital Ölümsüzlük, Transhümanizm, Ruhun Ölümsüzlüğü.

The Intersection Of Technology And Theology: Identity And Immortality In The Age Of Artificial Intelligence

Extended Abstract

The primary objective of this study is to explore the relationship between the philosophy of religion and artificial intelligence technologies within the context of identity issues while examining the connections between traditional and modern approaches to human existence and identity. Using an analytical and comparative approach, the research investigates how critical concepts in the philosophy of religion—such as soul, identity, and immortality—intersect with technological advancements like artificial intelligence and digital consciousness transfer. Through a comprehensive literature review and philosophical analysis, interactions between these concepts are examined, and new perspectives are proposed. The guiding research question is: "How do technological advancements such as artificial intelligence and digital consciousness transfer compel us to reinterpret the concepts of soul, identity, and immortality in the philosophy of religion?" This study aims to contribute uniquely to the field by addressing the intersection of philosophy of religion and artificial intelligence technologies. By analyzing the implications of digital consciousness transfer on fundamental religious concepts like soul, immortality, and identity, the research provides a framework for understanding how traditional theological perspectives are reshaped in light of modern technologies. Furthermore, it seeks to foster in-depth discussions on artificial intelligence and digital consciousness as technical developments and issues with profound philosophical and theological dimensions. Technological advancements, particularly in artificial intelligence and digital consciousness transfer, challenge us to reconsider foundational concepts such as identity, soul, and immortality in the philosophy of religion. In this context, traditional philosophical perspectives on personal identity are reevaluated in light of the dilemmas posed by the digital era. John Locke's view of personal identity as rooted in memory suggests that digital consciousness transfer might enable continuity of identity. However, whether such transfer is metaphysically satisfactory in maintaining identity and coherence remains debated.

David Hume's conception of identity as a collection of fleeting and disconnected perceptions implies that digital consciousness transfer could create a new "self" each time, thus undermining traditional claims of immortality. Similarly, Derek Parfit's notion of identity as a structure defined by psychological connections rather than strict sameness suggests that digital consciousness transfer could reconstruct identity through such connections. However, this raises unresolved questions about whether the resulting entity retains the essence of the same

individual. On the other hand, Bernard Williams emphasizes that identity is rooted in mental processes and the integrity of the body and its environment. From this perspective, digital consciousness transfer raises questions about the significance of bodily experiences and the meaning of human existence, thereby complicating notions of identity and the soul. John Searle, emphasizing the biological basis of consciousness, critiques digital consciousness transfer as merely a simulation. His approach offers a skeptical view of claims that artificial systems can generate consciousness.

In conclusion, artificial intelligence and digital consciousness transfer profoundly impact concepts such as identity, soul, and immortality, yet they only enable superficial imitations of these notions. Islamic philosophers' view that the soul is intrinsically connected to a divine source and that immortality cannot be achieved through material means underscores the inability of these technologies to resolve fundamental issues of human existence. Claims surrounding digital consciousness transfer and immortality obscure the meaning of these concepts and pose a threat to the authenticity of identity. As digital technologies fall short of comprehending human consciousness and identity, they leave the essence of human existence incomplete.

Keywords: Philosophy of Religion, Mind Transference, Digital Immortality, Transhumanism, Immortality of the Soul.

Giriş

Din felsefesi, insanın varoluşsal doğasına dair temel soruları ele alırken, kişisel kimlik ve ruh-beden ilişkisi gibi meseleler üzerinden önemli bir tartışma alanı sunar. Bir insan, kim olduğu, ölümden sonra bir hayatın olup olmayacağı gibi sorularla, varlığını ve kimliğini anlamlandırmaya çalışır. Bu sorular, ruhun ölümsüzlüğü, ahiret inancı ve kimliğin sürekliliği gibi kavramlarla sıkı sıkıya ilişkilidir. Din felsefesinin merkezinde yer alan ruhun ölümsüzlüğü ve kimlik sürekliliği gibi kavramlar, insanın ölümden sonra varlık sorununun temellendirilmesinde önemli bir rol oynar. Ruhun, fiziksel bedeninin ötesinde bir öz olarak varlığını sürdürdüğünü savunan yaklaşımlar, kimlik sürekliliğinin belleğe, bilince ve ruhun değişmez bir yapıya sahip olmasına dayalı olarak açıklanabileceğini öne sürmektedir. Modern dönemde yapay zeka ve dijital bilinç teknolojileri, kimlik kavramını yeniden ele almayı gerektiren sorular ortaya çıkarmaktadır. Bilincin dijital bir yapıya aktarılması, kimliğin sürekliliği ve benlik algısı ile ilgili yeni etik ve metafizik meseleler doğurmaktadır. Kişisel kimlik ve benlik sorunu, felsefenin tarih boyunca üzerinde durduğu temel meselelerden biridir. Klasik felsefede bu sorun genellikle insanın doğası, bilinci ve ruhuyla ilişkilendirilmiştir. Platon ve Descartes gibi düalist düşünürler, insanı zihin ve beden olarak iki ayrı özden oluştuğunu kabul etmişlerdir ve kimlik

devamlılığını bu iki öz arasındaki ilişkiye bağlamışlardır. Ancak bu yaklaşım, özellikle ölüm sonrası kişisel kimliğin devamlılığı sorununda önemli zorluklar barındırmaktadır. Bu zorluklar, benliğin özdeşliğini koruma ölçütleri ve ölümden sonra kişinin aynı ben olarak varlığını sürdürebilme ihtimali üzerine yoğunlaşmaktadır.

Teist yaklaşımlar, ruhun ölümsüzlüğü fikrini benimseyerek kişisel kimliği ruhun sürekliliği üzerinden temellendirirken, modern felsefede hafıza ve bilinç gibi zihinsel unsurların rolü ön plana çıkarılmıştır. John Locke'un (ö. 1704) hafıza temelli kimlik anlayışı, kişinin kimliğini anılarının sürekliliğiyle ilişkilendirirken; Bernard Arthur Owen Williams (ö. 2003), bu sürekliliğin yalnızca zihinsel unsurlara indirgenemeyeceğini, bedensel varoluşun da kimlikte merkezi bir rol oynadığını savunur. Bu bağlamda, kişisel kimliğin yalnızca zihinsel ya da bedensel bir boyuta indirgenemeyeceği görüşü, kimlik sorununu daha bütüncül bir şekilde ele almayı gerekli kılar.

468 | db

Son yıllarda teknolojideki ilerlemeler ve transhümanizm hareketi, dijital ölümsüzlük fikriyle birlikte kişisel kimlik tartışmalarını yeni bir boyuta taşımıştır. Bilincin dijital bir ortama aktarılabilmesi veya yeniden üretilebileceği iddiası, bir bireyin kimliğinin fiziksel beden ve biyolojik varlıkla sınırlı olmadığı varsayımını destekler görünmektedir. Ancak bu iddia, kimlik ve bilinç sürekliliğini sağlamak için hangi ölçütlerin geçerli olduğu konusunda ciddi sorular ortaya çıkarır. Bu bağlamda, David Hume'un (ö. 1776), benlik anlayışı, dijital ölümsüzlüğün yalnızca bir algı yanılsaması yaratabileceğine dair eleştirel bir bakış sunar. Hume, benliği sürekli bir öz olarak değil, birbirinden ayrı algıların bir toplamı olarak tanımlayarak, dijital bilinç aktarımının gerçek bir kimlik sürekliliği sağlayamayacağını savunabilecek bir çerçeve sunar.

Bu çalışma, kişisel kimlik sorununu felsefi açıdan ele alarak, hem klasik düalist yaklaşımları hem de modern teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan dijital ölümsüzlük tartışmalarını analiz etmeyi hedefler. Çalışmanın temel amacı, din felsefesi ile yapay zeka teknolojileri arasındaki ilişkiyi kimlik sorunları üzerinden değerlendirerek, insanın varoluşu ve kimliği hakkındaki geleneksel ve modern anlayışlar arasındaki bağlantıları ortaya koymaktır. Bu çalışmada "Yapay zeka ve dijital bilinç aktarımı gibi teknolojik gelişmeler, din felsefesindeki ruh, kimlik ve ölümsüzlük kavramlarını nasıl yeniden yorumlamamızı gerektirir?" problem cümlemizdir. Bu problem

cümlemiz beraberinde dijital bilinç aktarımı, ruhun ölümsüzlüğü gibi metafizik kavramların yeniden yorumlanmasını zorunlu kılar mı?", "Yapay zeka, bilinç ve ruh kavramları arasındaki sınırları bulanıklaştırarak din felsefesindeki varlık ve öz anlayışını nasıl etkiler?" gibi yeni problem cümlelerini getirir.

Bu çalışma, din felsefesi ile yapay zeka teknolojileri arasındaki ilişkiyi ele alarak, alana özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bilincin dijital ortamlara aktarılmasının din felsefesinde ruh, ölümsüzlük ve kimlik kavramları üzerindeki etkilerini inceleyen bu araştırma, geleneksel teolojik anlayışların modern teknoloji karşısındaki dönüşümünü anlamak için bir zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, yapay zeka ve dijital bilinç gibi kavramların sadece teknolojik değil, aynı zamanda felsefi ve dini açıdan da derinlemesine tartışılmasını teşvik etmektedir. Bu çalışma, analitik ve karşılaştırmalı bir yöntemle, din felsefesindeki ruh, kimlik ve ölümsüzlük gibi kavramları yapay zeka ve dijital bilinç aktarımı gibi teknolojik olgularla ilişkilendirmektedir. Felsefi analiz yoluyla, bu alanlar arasındaki bağlantılar incelenerek yeni yorumlar sunulmaktadır.

Ölümsüzlük, ölüm ötesi hayat, kimlik problemi ile ilgili ve dijital sonsuzluk arayışı, kişisel kimlik problemi üzerine yapılan çalışmalar literatürde mevcuttur.¹ Bu çalışma, yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak din felsefesindeki ruhun ölümsüzlüğü kavramını transhümanist görüşlerle karşılaştırarak benzerlik ve farklılıkları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Lock, Hume, Williams, Derek Parfit'in (ö. 2017) kişisel kimlik görüşleri yapay zeka ve benzeri zihin aktarımını veya zihnin yeniden üretilmesini öngören yaklaşımlar bağlamında değerlendirilecektir. Odak noktası, yapay zeka teknolojileri bağlamında insan kimliği sorunlarını ele alarak, geleneksel ve modern varoluş anlayışları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

1. Ölümsüzlük ve Ruh: Ahlaki, Metafizik ve Bilimsel Dayanakların Felsefi Temelleri

İnsan, ölümün kaçınılmazlığı karşısında bu gerçeği anlamlandı-

¹ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2010); Metin Yasa, *Felsefi ve Deneysel Dayanaklarla Ölüm Sonrası Yaşam* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001); Turan Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi* (İstanbul: İz Yayınları, 2021); Muhsin Akbaş, "Kişisel Kimlik ve Ölüm Sonrası Hayat", *Felsefe Dünyası* 1/35 (2002), 58-67; Sait Polat, "Kişisel Kimlik Bağlamında Ölümsüzlük Düşüncesinin Temel Dayanakları", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Temmuz 2022), 727-750; Kübra Gizem Ganioglu, "Dijital Sonsuzluk Arayışı ve Kişisel Kimlik Problemi", *Felsefe Dünyası* 79 (Temmuz 2024), 307-332.

dırma ve ona bir anlam yükleme çabası içinde olmuştur. Bu çaba, ölümün sadece biyolojik bir son olmadığını, aynı zamanda insani ve manevi bir mesele olduğunu ortaya koyar. İnsanlık tarihi boyunca ölüm ve ölümsüzlük kavramları, bireylerin ve toplumların dikkatini çeken temel konular arasında yer almıştır. İlk çağlardan itibaren ölümün doğası üzerine düşünülmüş ve ölüm sonrası hayata dair farklı inanç sistemleri geliştirilmiştir. Bu çeşitlilik, yalnızca mitoloji ve pagan kültürlerde değil, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi semavi dinlerde de kendini göstermektedir. Ölüm, doğal bir süreç olarak algılansa da, kimi zaman Tanrı'nın bir cezası ya da bir lütfu olarak değerlendirilmiş ve bu çerçevede farklı görüşler ortaya çıkmıştır.² Ölümünden sonra hayat inancı, birçok topluluk ve dinde yaygındır, ancak bunu yalnızca "din böyle söylüyor" diyerek temellendirmek yetersiz görülmüştür. Uzun süre inanılmış bir düşünce her zaman doğru olmayabilir; bu nedenle felsefe tarihinde ölümsüzlük fikrini desteklemek için daha sağlam gerekçeler aranmıştır. Bu gerekçeler genelde ahlaki, metafizik ve ilmî temellere dayandırılmıştır.³ Bu bağlamda, ölüm ve ölümsüzlük üzerine yapılan felsefi sorgulamalar, insanın varoluşsal sorularına cevap arayışının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ölümsüzlük fikrinin dayanaklarını tartışmak, yalnızca bireysel inançları değil, aynı zamanda insanlığın ortak deneyimlerini ve düşünce dünyasını anlamada da önemli bir katkı sunar.

470 | db

Ölümsüzlüğün ahlaki temellendirmesini ele alırsak, ölümden sonra hayatın olmaması durumunda dünyadaki her şeyin meşru kabul edileceği düşüncesiyle hareket edenler, bu konuya ahlaki bir bakış açısıyla yaklaşmış olurlar. Ölümle birlikte her şey bitecekse zalimlerin yaptıkları zulümler ne olacak? İyiler bu dünyada sıkıntı içinde yaşıyorlarsa bu dengesiz durum başka bir dünyada giderilmelidir. Tanrının adaletine yakışır bir dünyada haklı ile haksız ayırt edilmelidir.⁴ Ölümünden sonra hayat, ahlaklılık ve ilahi adalet için gereklidir. Bu dünyada adaletin tam gerçekleşmemesi, hesap gününü zorunlu kılar. Ayrıca, ahlaki değerlerin muhatabı olan insanın ölümle yok olması akla aykırıdır. Tanrının buyruklarına karşı tutumların, ahlaki değerlere uygun davranışların karşılık bulması,

² Aydın Topaloğlu, "Ölüm ve Ölümsüzlük İnancı", *Din Felsefesi*, ed. Latif Tokat (Ankara: Bilay Yayıncılık, 2019), 286.

³ Aydın, *Din Felsefesi*, 243.

⁴ Mustafa Koç, "Din Psikolojisi Açısından Ölüm Sonrası Hayat Kavramına Semantik Bir Yaklaşım", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/6 (2002), 159.

ölümden sonra hayatı makul kılmaktadır.⁵ Ölümsüzlüğün ahlaki temellendirmesinde Immanuel Kant'ın (ö. 1804) en yüksek iyi ve ölümsüzlük postulatının önemli bir yeri vardır. Kant'a göre ahlaklılık ve mutluluğun uyum içinde olduğu en yüksek iyinin gerçekleşmesi, iki temel varsayımı gerektirir: Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü. Ahlak yasası, insanı sürekli olarak ideallere ulaşmaya yönlendirir. Bu çaba, insanın kişiliğinin kalıcı olduğuna inanmayı zorunlu kılar; dolayısıyla tam bir ahlaki uyum için ruhun ölümsüzlüğü gerekli bir şarttır.⁶ Kant, ruhun varlığını yaşadığımız dünyada akıl yoluyla değerlendirebileceğimizi öne sürer. Bu bağlamda, ruh kavramı yaşam sürecimizle doğrudan ilişkilidir. Ancak ölümden sonra ruhun varlığını veya devamlılığını kanıtlamak mümkün görünmemektedir; zira bu konu, insan aklının sınırlarını aşarak, numen âleminin bir meselesi haline gelmektedir. Numen âleme dair kesin bir bilgiye sahip olmadığımızdan, ruhun ölümsüzlüğü hakkında yalnızca bir umut besleyebiliriz; ancak bunu kesin bir bilgi olarak dile getiremeyiz.⁷ Ölümsüzlük fikri, adalet arayışı ve ahlaki düzenin devamlılığı açısından önemlidir. Dünya üzerindeki adaletsizlikler ve iyilik-kötülük dengesizliği, ilahi adalet ve ahlaki sorumlulukların anlam bulması için ölümden sonra hayatı makul kılmaktadır. Kant, ruhun varlığını yalnızca akılla değerlendirmenin yetersiz olduğunu ve ölüm sonrası varlığın bir inanç meselesi olduğunu vurgulamaktadır, böylece ahlak felsefesinin metafizik boyutuyla sınırlı bilginin gerilimini ortaya koymaktadır.

Metafizik açıdan ölümsüzlüğün temellendirilmesi bağlamında, ruhun ölümsüzlüğüne yönelik öne sürülen deliller oldukça çeşitlidir ve çoğunlukla belirli bir ölümsüzlük anlayışını desteklemek için ileri sürülür. Bu delillerin bazıları Platon'a (ö. M.Ö. 347) kadar uzanır. Platon, ruhun özünün hayat olduğunu savunur ve onun kendi kendini hareket ettirme yetisine sahip olduğunu savunur ve ruhun kendi kendine hareket edebilme yetisine sahip olduğunu, bedenden önce var olup bedenden sonra da var olmaya devam edeceğini düşünür. Ona göre, dünyadaki iyilik ve kötülüklerin kaynağı da ruhtur.⁸ Platon'un Phaedon diyalogunda ölüm cezasına çarptırılan Sokrates'in arkadaşlarının hüznü anlatılır.

⁵ Muhsin Akbaş, "Ölüm ve Ölümsüzlük", *Din Felsefesi El Kitabı*, ed. Recep Kılıç - Mehmet Sait Reçber (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 324.

⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 246.

⁷ Haydar Dölek, "Immanuel Kant'ın Ölümsüzlük Anlayışı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2014), 57.

⁸ Aydın, *Din Felsefesi*, 254.

Sokrates (ö. M.Ö. 399) öldükten sonra varlığını sürdüreceğine inanarak arkadaşlarını teselli etmektedir.⁹ Bu sırada Kriton adlı karakter Sokrates'e cenaze törenini nasıl yapmaları gerektiğini sorar. Bunun üzerine Sokrates bu töreni nasıl yapmak istiyorlarsa o şekilde yapmalarını söyler. Sokrates "Kriton beni ölecek sanıyor ve cenaze törenimin nasıl olması gerektiğini soruyor. Ben onu ölmeyeceğim konusunda ikna edemiyorum" der. Sokrates zehri içtikten sonra mutlu insanların yanına sonsuz mutluluğa kavuşacağını belirtir.¹⁰ Sokrates kendi "ben"i ile bedenini birbirinden farklı şeyler olarak ele almaktadır. Bedensiz şekilde yaşama düşüncesinde insanlar bedenleriyle özdeşleştirilmemelidir; çünkü onlar öldükten sonra bedensiz şekilde yaşamlarını sürdüreceklerdir.¹¹ Platon'un metafizik açıdan ölümsüzlük anlayışı, ruhun bedenden bağımsız olarak ve özüne dayanarak varlığını sürdürebileceğini savunur. Phaedon diyalogunda Sokrates'in ölüm karşısındaki tutumu, ruhun ölümsüzlüğüne duyulan inancın derinliğini ve bu inancın bireyde yarattığı huzuru yansıtır. Ruhun bedenden ayrı bir varlık olarak ele alınması, insanın maddi varoluşun ötesine uzanan bir anlam taşıdığına işaret eder. Bu yaklaşım, insanın kendisini yalnızca bedenle sınırlı görmeyip, varoluşunu daha geniş bir boyutta değerlendirmesi gerektiği fikrini destekler.

472 | db

Platon'un bir takipçisi olan ilk İslam felsefecisi Ya'küb b. İshak Kindî (ö. 252/866 [?]) ruh yerine nefis kelimesini kullanmıştır.¹² Kindî'ye göre nefis, ilahi ve ruhani bir öz olup Yüce Allah'ın nurundan kaynaklanır. Bedenden bağımsız olan nefis, şeref ve kemal gibi üstün niteliklere sahiptir. Bedenle ilişkisi kesildiğinde her şeyi bilir ve hiçbir şey ondan gizli kalmaz. Nefis, bu dünyada arınma ve hakikati arama yoluyla Allah'a yakınlaşabilir; hikmet, adalet ve güzellik gibi erdemlerle Allah'ın sıfatlarına benzer nitelikler kazanabilir. Ölümden sonra ebedi âleme yükselerek Allah'ın nuruna ulaşır ve O'na benzer bir hale gelir. Nefis, ilahi bilgi ve hakikati kavrayabilen, ebedi bir varlıktır.¹³ Kindî'nin nefis anlayışı, ruhun ilahi bir öz olarak ebedi varlığını ve hakikate yakınlaşma potansiyelini vurgulamaktadır. Platoncu etkiler taşıyan bu yaklaşım, nefsin arınma ve

⁹ Brian Davies, *An Introduction to the Philosophy of Religion* (Oxford: Oxford University Press, 1993), 212.

¹⁰ Platon, *Phaedon*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2022), 125.

¹¹ Davies, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, 213.

¹² Akbaş, "Ölüm ve Ölümsüzlük", 326.

¹³ Ya'küb b. İshak Kindî, *Resâilu'l-Kindî el-Felsefiyye*, nşr. Muhammed Abdulhadi Ebu Ride (Kahire: Dar Al-Fikr Al-Arabi, 1950), 273-276.

erdemlerle yücelerek Allah'a yaklaşmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, insanın sınırlı kapasitesine vurgu yapar. Kindî, nefsin bu dünyada ve ölümden sonra hakikati arayışını sürdüren ebedi bir varlık olduğunu savunmaktadır.

İslam filozoflarından Fârâbî (ö. 339/950) insan ruhunun bedenden bağımsızlaşması ve ölüm sonrası durumla ilgili farklı yaklaşımları tartışır. Onun ilk görüşüne göre, insan ancak ruhun bedenden ayrılmasıyla hikmetli hale gelir. Eğer ruh, beden içindeyken de hikmetliyse, ölüm bu hikmeti artırır ve ruhu daha yetkin ve mükemmel bir hale getirir. Bu nedenle ölüm, ruh için bir kemal süreci olarak görülür. Bir diğer görüşü, kötülüğün ruh ile bedenin birleşmesinden kaynaklandığını ve ruhun bedenden ayrılmasıyla iyi hale geleceğini savunmuştur. Bu insanlar, ruhu ve bedeni ayırma işinin insanın elinde olmadığını, bu görevin yalnızca ilahi iradeye ait olduğunu düşünürler ve ayrılma sürecini Allah'ın takdirine bırakırlar. Başka bir görüşünü ele alacak olursak, Fârâbî ruh ve beden ayrılığını fiziksel bir ayrılık olarak değil, ruhun bedensel araçlara olan bağımlılığını aşması olarak yorumlamıştır. İnsan ruhu, duyular ve hayal gücü gibi bedensel kuvvetlere ihtiyaç duymadan kendi fiillerini gerçekleştirdiğinde bedenden ayrılmış olur. Bu süreç, nazari akıl aracılığıyla ruhun ahiret hayatına hazırlanmasını sağlar. Ona göre, ahiret hayatında ruh, artık cismani kuvvetlere bağımlı olmadığı için Tanrı'nın mahiyetini daha doğrudan ve mükemmel bir şekilde idrak eder. Ruh, İlk Prensipten mahiyetini kavrar ve insan, ahiret hayatında Rabbini görme yetisine erişir.¹⁴ Fârâbî'nin ruh ve beden ilişkisine dair yaklaşımları, insan varoluşunu fiziksel ve metafizik boyutlarıyla ele alarak derin bir bakış açısı sunar. Ona göre, ruhun bedenden bağımsızlaşması, insanın kemale ermesi ve hakikate ulaşması için gerekli bir süreçtir. Ruhun ahirette cismani kuvvetlerden bağımsız hale gelerek Tanrı'nın mahiyetini idrak edebilmesi, insanın nihai amacını temsil eder. Fârâbî, bu ayrışmayı fiziksel bir süreçten ziyade ruhun zihinsel ve manevi olgunluğa ulaşması olarak yorumlar. Bu görüş, ölüm sonrası hayatın insan ruhunun yücelmesi ve ilahi hakikate erişmesi için bir imkan sunduğunu ifade ederek, ruhsal ölümsüzlük fikrine güçlü bir zemin hazırlar.

İslam filozoflarından İbn Sînâ nefs-i natıkayı, zaman zaman ruh kavramıyla eş anlamlı kullanarak, her iki kavrama yüklenen anlam-

¹⁴ Fârâbî, *Fuslü'l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)*, çev. Hanifi Özcan (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987), 64-65.

ları birleştirir. İbn Sînâ'nın yaklaşımı, ruhun soyut ve metafiziksel doğasına vurgu yapar.¹⁵ İbn Sînâ'ya göre nefis, doğal cismin ilk yetkinliğidir. Bu, bir cismin hayatın temel işlevlerini gerçekleştirme potansiyelini ifade eder. Nefis, canlılık için büyüme, beslenme, duyum ve hareket ettirme gibi işlevlerin ilkesidir. Kısaca, nefis, bilkuvve hayata sahip olan doğal bir cismin büyüme, beslenme, duyum ve hareket ettirme gibi işlevlerini gerçekleştiren ilk yetkinliği olarak tanımlanabilir.¹⁶ İbn Sînâ'ya göre varlık, madde ve suret olmak üzere iki unsurdan oluşur. Bu bağlamda nefis, canlı cismin bilfiil varlık sebebi ve bedeninin ilk yetkinliğidir. Beden madde, nefis ise surettir; nefis, bedeni ve onun azalarını kullanarak tekâmül eder. Ancak aklî kuvveleri sayesinde bedeninin ötesinde bir varlık olarak kabul edilebilir. Nefis, bedeninin araçlarıyla dünyayı tanıırken, zatını doğrudan kavrayabilir ve bedene bağlı olmaksızın eylemler gerçekleştirebilir. Örneğin, beden yaşlanıp zayıflasa da nefis, kemale erişme sürecine devam eder. Ruhun, bedene hayat vermek ve onu yönetmek için kutsal âlemden geldiğini, ancak bedenle kaynaşıp maddenin etkisine girdiğini belirtir. Buna rağmen, nefis bu süreçte ilahî sırları öğrenir ve amacı, salt düşünceye ulaşmaktır. Nefis ve beden ilişkisi, İbn Sînâ'da ontolojik olarak farklı iki cevherin birlikteliğidir. Nefis, faal akıldan sudur eden manevi bir cevherken, beden tabiat unsurlarının birleşiminden oluşan cismanî bir yapıdır. Bu ilişki, ruh ve bedeninin karşılıklı bağımlılığına rağmen, asıl varlık sebebinin nefis olduğuna işaret eder.¹⁷ Beden ve nefis, farklı ontolojik yapılar olarak bir arada bulunur; nefis, faal akıldan sudur eden manevi bir cevher iken, beden maddi unsurların birleşimidir. Bu birliktelik, nefis aracılığıyla varlığın anlamını ve ilahî sırların anlaşılmasını mümkün kılar. İbn Sînâ'nın yaklaşımı, ruh ve beden ilişkisini felsefî ve metafizik bir zeminde derinleştirir.

474 | db

İlk kez Antik Yunan'da felsefî bir doktrin olarak karşımıza çıkan ruh-beden ayrımı, Orta Çağ'da devam eder ve on yedinci yüzyılda Descartes tarafından yeniden tanımlanarak modern dünyada bir yer edinir.¹⁸ Descartes Tanrı'nın yarattığı her şeyin kendisinin anladığı gibi açık seçik olabileceğini bildiğini belirtir. Ona göre bir şeyin

¹⁵ Emine Taşçı Yıldırım, "İbn Sînâ'da Ruh-Nefs Kavramı ve Ruh Kasidesi Bağlamında Ruhun Bedenle Olan Münasebeti", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/2 (Aralık 2020), 687.

¹⁶ İbn Sînâ, *Nefsin Halleri*, çev. Ömer Ali Yıldırım (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020), 30.

¹⁷ Hasan Özalp, *Fârâbî ve İbn Sina Düşüncesinde Ruh ve Ölüm Ötesi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014), 99-101.

¹⁸ John Hick, *Death and Eternal Life* (Louisville: Westminster/John Knox Press, 1994), 121.

başka bir şeyden farklı olduğundan kesinlikle emin olabilmesi ve bunları ayırt edebilmesi için onları açık ve seçik bir şekilde anlayabiliyor olması gerekir. Bunun sebebi olarak bu nesnelerin Tanrı tarafından ayrı ayrı yaratılmış olabileceğini söyler. Descartes'a göre bir şey düşünen bir varlık olmadan var olamaz. O bu konuda ve belki de bir bedenim olsa da, yine de yalnızca düşünen ve fiziksel olmayan bir varlık olduğum sürece, kendimin açık ve seçik bir kavramını taşıdığımı bilerek, bu, benim bedenden tamamen bağımsız olan ve onsuz var olabilen bir ruh olduğum anlamına gelir demiştir.¹⁹ Descartes'ın ruh-beden ayrımı üzerine görüşleri, modern felsefenin metafizik temellerini şekillendiren önemli bir katkı sunar. Descartes, açık ve seçik kavrayışa dayalı bilgi anlayışıyla ruhun bedenden bağımsız bir varlık olduğunu temellendirir. Bu görüş, ruhun fiziksel dünyadan bağımsız bir gerçeklik olarak varlığını savunarak, insanın manevi boyutuna dair derin bir felsefi çerçeve sunar ve ruh-beden ilişkisini modern felsefe açısından yeniden yorumlar.

Ölümsüzlüğün bilimsel temellendirilmesine gelince, telepati, psikokinezi ve duru görü gibi duyu dışı algı biçimleri bazı psikologlar ve parapsikologlar tarafından incelenmiştir.²⁰ 1885'te William James önderliğinde Amerika'da kurulan Psişik Araştırmalar Derneği, telepati, ruh çağırma, içe doğma ve gelecekte haber verme gibi konular üzerinde çalışmıştır. Ancak bu konuların bilimsel olarak doğrulanması zordur, bu yüzden parapsikoloji, ölümden sonra hayatı bilimsel bir konu haline getirememiştir. Ölüme yaklaşan kişilerin deneyimleri de ahiret hayatının kesin bir kanıtı olarak kabul edilmez; bu deneyimlerin rüya ya da ilaç etkisiyle oluşabileceği düşünülmektedir. Bu tür olaylar için henüz tatmin edici bilimsel kanıtlar bulunmamaktadır.²¹ Ölümsüzlüğün bilimsel temellendirilmesi zordur ve bu konu daha çok metafiziksel ve felsefi tartışmaların odak noktasındadır. Bilim, ölümden sonra hayatın varlığına dair kesin kanıtlar sunmak konusunda henüz sınırlıdır. Bundan dolayı bu konu daha çok inançlar, felsefi düşünceler ve metafiziksel yaklaşımların konusu olarak kabul edilir.

¹⁹ Rene Descartes, *Söylem Kurallar Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 1996), 187.

²⁰ Akbaş, "Ölüm ve Ölümsüzlük", 324.

²¹ Koç, "Din Psikolojisi Açısından Ölüm Sonrası Hayat Kavramına Semantik Bir Yaklaşım", 159.

Burada ölümsüzlükle ilgili ele almamız gereken bir konu modern tıptaki ölümsüzlük anlayışıdır. Modern tıpta ölümsüzlük anlayışı, insanın bu dünyada bedensel ya da biyolojik olarak ölümsüzlüğü başarabileceği varsayımına dayanır ve ruhun öldükten sonra başka bir dünyada ölümsüzlüğü fikrinden ayrıdır. Bu iki anlayış, insanın ölümsüzlüğüne odaklansa da birbirinden oldukça farklı yaklaşımlar sergiler. Biri dünyadaki bedensel ölümsüzlüğü, diğeri ise ruhun manevi ölümsüzlüğünü savunur.²² Tıbbın son yüzyıldaki başarıları, insanların ölümün bir gün tamamen ortadan kalkabileceğine olan inancını güçlendirmiştir. Bu inanç, ölümsüzlük arayışını desteklerken, bazı zengin bireyler tıbbın gelecekte ölüme çare bulacağına inanarak bedenlerini dondurup saklama yoluna gitmektedir. Bu çabalar, çağımızda ölümsüzlüğe duyulan özlemin ve bu yöndeki arayışların güçlü bir göstergesidir.²³ Ölümsüz olmaya dair bu çabalar, insanın kendi ölümüne karşı direnişinin ve yaşamı sürdürme arzusunun teknolojik gelişimle birleştiğinde nasıl şekillendiğini gösterir. Ancak bu arayışın yalnızca bedensel ölümsüzlüğe odaklanması, insanın varoluşsal sorgulamalarını gölgede bırakabilir. Modern tıbbın sunduğu imkanlar, hayatın biyolojik sınırlarını aşmaya çalışırken, bu durum insanın ruhsal ve ahlaki boyutlarını ihmal etme riski taşır. Bu yaklaşım, yaşamın anlamını salt fiziksel bir sürekliliğe indirgemekle eleştirilebilir.

476 | db

Günümüzde ölümsüzlük arayışları devam etmektedir. Yapay zeka alanında ölümsüzlük arayışı, bedenın ötesine geçerek zihinsel ya da bilinçsel ölümsüzlüğü hedefler. Bilincin dijital ortama aktarılması veya yapay zekayla insan zihninin yeniden üretilmesi gibi projeler, modern tıptaki biyolojik ölümsüzlük anlayışını tamamlayıcı bir rol üstlenir. Bu yaklaşım, insan yaşamının yalnızca fiziksel varlıkla sınırlı olmadığını, bilgi, deneyim ve bilincin de sürdürülebilir olabileceğini savunur. Biyolojik ölümsüzlük arayışı ile yapay zekayla elde edilmek istenen ölümsüzlük arasında önemli bir paralellik vardır: Her iki yaklaşım da insanın ölümü aşma çabasıdır. Ancak yapay zeka, bu çabaya daha geniş bir bakış açısı kazandırarak bedensel sınırları aşan bir varoluş biçimi önermektedir.

²² Şahin Efil, "Düşünce Tarihinde ve Modern Tıpta Ölümsüzlük Arayışı ve Eleştirisi", *Beytulhikme An International Journal of Philosophys* 6/1 (Haziran 2016), 266.

²³ Efil, "Düşünce Tarihinde ve Modern Tıpta Ölümsüzlük Arayışı ve Eleştirisi", 274-275.

2. Dijital Ölümsüzlük ve İnsan Bilinci: Yapay Zeka, Beyin Emüsyonu ve Transhümanist Yaklaşımlar

Konumuzla alakalı olarak konunun içinde geçen kavramların daha net anlaşılması için simülasyon ve bilinç terimlerinin tanımlarına değinmek faydalı olacaktır. Simülasyon, bir taklit, suret veya parodi değil; gerçeğin yerini göstergelerin aldığı, yani gerçek süreçlerin yerine işlemsel ve yapay bir ikizinin bulunduğu bir yapılaşma süreci olarak tanımlanabilir. Simülasyon, gerçeğin göstergelerini üretir ve çoğaltır, bu göstergeler gerçek ile sahte arasındaki ayrımı ortadan kaldırır. Sonuç olarak, simülasyon, gerçekliği geri döndürmez bir şekilde kaybederken, yalnızca modellerin döngüsel tekrarına ve farklılıkların taklidine dayalı bir hiper-gerçeklik yaratır.²⁴ Zihin ya da bilinç dediğimiz şey nesnel gerçekliğin yalnızca insanda görülen en üst düzey yansımasıdır. İnsan zihni, nesnel dünyayı ve kendi varlığını kavramada etkin bir rol oynayan çeşitli zihinsel süreçlerden oluşur.²⁵ Bu tanımlar, dijital teknolojilerin ve yapay zeka sistemlerinin gerçeği algılama biçimimizi nasıl dönüştürdüğünü anlamamıza katkı sağlar.

db | 477

Yapay zeka insanın düşünme, anlama, öğrenme ve yorumlama gibi bilişsel yeteneklerinin programlamayla taklit edilmesidir.²⁶ Yapay zeka, insanın tarih boyunca kendisine benzeyen varlıklar yaratma hayalinin en gelişmiş halini temsil eder. Günümüzde ise yapay zeka, yalnızca fiziksel iş gücünü azaltan makineler yapma isteğinin ötesinde, zihinsel iş gücünü azaltacak ve zeka gerektiren işleri üstlenebilecek sistemler geliştirme amacını taşır.²⁷ Yapay zeka araştırmalarının üç ana motivasyonu şunlardır: İnsan benzeri makineler geliştirmek, bilincin doğasını anlamak ve daha verimli kontrol sistemleri tasarlamak. Bu hedeflere yönelik olarak önerilen bilinçli bir makine tasarımı, kendini geliştirme, içsel motivasyon ve çevresel biliş temeline dayanmaktadır.²⁸ Yapay zeka, insan zihninin işleyişini anlamaya ve taklit etmeye yönelik çabaların bir sonucu olarak, sa-

²⁴ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011), 14.

²⁵ Ivan Frolov, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), "Bilinç", 59.

²⁶ Ahmet Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü* (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 215.

²⁷ Mehtap Doğan, "Yapay Zeka ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı", *TRT Akademi* 6/13 (Eylül 2021), 790.

²⁸ Riccardo Manzotti - Sabina Jeschke, "From the Perspective of Artificial Intelligence: A New Approach to the Nature of Consciousness", *International Journal of Advanced Research in Artificial Intelligence* 3 (2014), 10-11.

dece teknolojik bir yenilik değil, aynı zamanda bilincin doğasını sorgulayan ve insanlığın sınırlarını yeniden tanımlayan bir bilimsel devrimdir diyebiliriz.

Yapay zeka, güçlü yapay zeka ve zayıf yapay zeka olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Zayıf yapay zekada, makinelerin insan benzeri zeka gösterebileceğini ancak bilinç gerektirmediği savunulur. Güçlü yapay zekada makinelerin gerçek zeka ve bilinç sahibi olabileceği düşüncesi vardır. Zayıf yapay zeka, bilinçliymiş gibi davranan sistemleri ifade ederken, güçlü yapay zeka gerçek anlamda bilinç sahibi olmayı içerir. Ancak, zayıf yapay zeka, bilinçli makineler yaratmada zor problemi çözemez.²⁹ Güçlü ve zayıf yapay zeka ayrımı filozof John Searle (d. 1932) tarafından 1980'de ortaya atılmıştır. Filozof bunu Çin Odası Argümanı ile açıklamıştır. Çin Odası Argümanı, bir bilgisayarın program çalıştırarak gerçekten anlayış veya bilinç kazanıp kazanamayacağı fikrini sorgulamaktadır.³⁰ Bu ayrımı açıklamak için Searle, bir düşünce deneyi olan "Çin Odası"nı ortaya koyar. Bu deneyde Searle, Çince bilmeyen bir kişinin Çince karakterlerle dolu bir odada olduğunu varsayar. Bu kişiye, Çince karakterleri eşleştirerek doğru yanıtları bulabilmesi için İngilizce talimatlar verilir. Kişi, talimatları takip ederek Çince sorulara uygun yanıtlar verebilir ve dışarıdan bakan biri onun Çince bildiğini düşünebilir. Ancak Searle burada önemli bir noktaya dikkat çeker: Kişi Çince'yi anlamadığı halde yalnızca sembollerle oynayarak anlamlı yanıtlar vermektedir. Bu, bilgisayarların da sembollerini işleyerek anlam üretmiş gibi görünmesine rağmen, gerçekte anlamadıklarını gösterir. Searle'e göre, bu deney güçlü yapay zekanın iddialarını çürütmektedir. Çünkü, bir bilgisayarın sembolleri işleyip doğru cevaplar vermesi, onun anlamaya sahip olduğu anlamına gelmez. Bu durum sadece dışarıdan bakıldığında bir anlayış varmış gibi bir yanılsama yaratır. Searle, anlamın yalnızca dilsel sembollerle değil, bilinçli bir deneyimle ilgili olduğunu savunur. Ek olarak, Searle zayıf yapay zeka kavramına itiraz etmez. Zayıf yapay zekaya göre bilgisayarlar, insan zihnini anlamak için bir araç olarak kullanılabilir, ancak kendilerinin herhangi bir bilişsel durumu yoktur. Yani, güçlü yapay zeka bir bilgisayarın gerçekten anlayabileceğini

²⁹ Manzotti - Jeschke, "From the Perspective of Artificial Intelligence: A New Approach to the Nature of Consciousness", 7.

³⁰ Drew McDermott, "Artificial Intelligence and Consciousness", *The Cambridge Handbook of Consciousness*, ed. Philip David Zelazo vd. (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 33-35.

savunurken, zayıf yapay zeka yalnızca simülasyon yapabildiklerini öne sürer. Bu argümanlar, Searle'ün sembol manipülasyonunun anlam yaratmadığını vurgulayan temel düşüncesini destekler. Çin Odası deneyi, sembollerin insan zihnindeki anlam yaratma sürecine katkıda bulunmadığını, dolayısıyla bir programın yalnızca sembolleri işlemeye dayandığı sürece gerçek bir anlam ya da bilinç oluşturamayacağını iddia etmektedir.³¹

Searle, güçlü yapay zeka fikrinin bir bilgisayarın gerçekten anlayış geliştirebileceği iddiasını eleştirir ve anlamın bilinç ve öznel deneyim gerektirdiğini savunur. Bilgisayarların sadece simülasyon yaptığını öne sürer. Zayıf yapay zeka ise bilgisayarların yalnızca insan zihnini modellemek için araç olarak kullanılabileceğini, ancak gerçek bir anlayış geliştiremeyeceğini savunur.³² Görüyoruz ki Searle'ün Çin Odası Argümanı, bilgisayarların yalnızca sembolleri işleyerek anlama veya bilinç geliştiremeyeceğini savunur. Bu düşünce deneyi, sembolleri doğru şekilde eşleştirip dışarıdan anlamlı görünen yanıtlar verebilen bir sistemin, gerçekte hiçbir şey anlamadığını gösterir. Searle, bu argümanla güçlü yapay zekanın, bilgisayarların insan gibi anlayış geliştirebileceği iddiasını çürütür. Anlamın, sembol manipülasyonundan ziyade bilinçli bir deneyim gerektirdiğini savunur ve zayıf yapay zekanın, bilgisayarları sadece simülasyon aracı olarak kabul ettiğini belirtir.

Zayıf ve güçlü yapay zeka ayırımına bir eleştiri de Antonio Chella and Riccardo Manzotti tarafından gelmiştir. Chella ve Manzotti, zayıf ve güçlü yapay zeka arasındaki ayırımın yanıltıcı olabileceğini, çünkü insan bilincinin temel özelliği olan fenomenal bilinçten yani doğrudan deneyimlerden kaçınılmasının, bilinçli bir makinenin bilişsel yapısını anlamada eksikliklere yol açabileceğini belirtirler. İnsanlar ve bazı hayvanlar fenomenal bilinç deneyimlerine sahipken, bu özelliklerin yapay bir bilinçte nasıl işlediği hala belirsizdir.³³ Chella ve Manzotti, zayıf ve güçlü yapay zeka ayırımının, yapay bilinç araştırmalarında kavramsal bir engel oluşturduğunu vurgular. Fenomenal bilincin ihmal edilmesi, hem bilinçli makinelerin doğasını anlamamızı sınırlar hem de insan bilincinin temel niteliklerini yapay sistemlere uyarlama çabalarını eksik bırakır. İnsan bi-

³¹ John R Searle, "Minds, Brains, and Programs", *The Behavior and Brain Sciences* 3/3 (1980), 417-419.

³² McDermott, "Artificial Intelligence and Consciousness", 33-35.

³³ Manzotti - Jeschke, "From the Perspective of Artificial Intelligence: A New Approach to the Nature of Consciousness", 640-642.

lini, yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal ve algısal deneyimlere dayanır; bu boyutun nasıl taklit edilebileceği ise belirsizdir. Bu eleştiri, yapay zeka araştırmalarında daha felsefi ve bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğine işaret eder.

İnsan bilincinin yapay zeka sistemlerine aktarılması ile ilgili günümüzdeki araştırmacılar insan bilincini cansız bir varlığa depolayarak *bütün beyin emüsyonu* adını verdikleri şeyi yapmak istemektedirler. Bunun iki yöntemle yapılması planlanmaktadır. Birinci yöntem kopyala ve aktar yöntemidir. Bu yöntemle insan beyni taranıp haritalanarak bilgiler makineye kopyalanıp aktarılır. İkinci yöntem kademeli yer değiştirme yöntemine dayanır. Bu yöntemle memeli benzeri sanal bir mimari inşa edilir. İnsan beyni aşamalı olarak aktarılıp evrimleşir.³⁴ Beyin emüsyonlarına dayalı araştırmalar açık bir şekilde yürütülebilir, ancak yapay zekadan makine zekasına geçişle karşılaştırıldığında, beyin emüsyonunun daha fazla somut gözlemlenebilir teknolojilere dayanması beklenmektedir. Bu, teorik içgörülerden daha fazla pratik ve gözlemlerle şekillenen bir yol olacağı anlamına gelir. Ayrıca, yapay zeka geliştirme yolunun kısa vadede (yaklaşık on beş yıl içinde) başarıya ulaşamayacağı düşünülmektedir, çünkü gerekli teknolojiler henüz gelişmemiştir. Buna karşın, sıradan bir kişisel bilgisayar üzerinde çekirdek yapay zeka kodlaması yapma fikri, ilkesel olarak mümkündür ve yakın gelecekte doğru içgörülere ulaşılabilir, ancak bunun gerçekleşmesi pek olası görünmemektedir.³⁵ Beyin emüsyonları ve zihnin dijital ortama aktarılması uzun vadede mümkün görünse de, kısa vadede bunu gerçekleştirmek bilimsel ve teknolojik açıdan oldukça zordur. Bu düşünceye getirilen eleştiriler, mevcut teknolojik sınırların aşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu alanda ilerleme kaydedilmesi için çok disiplinli bir yaklaşım gerekmekte olup, fütüristlerin vizyonu, mevcut gerçekliklerin ötesinde bir gelecek tasavvur etmektedir. Bu nedenle, hem felsefi hem de pratik yönlerden bu konuya ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

İnsan bilincinin yapay zeka sistemlerine aktarılması ile ilgili ele alacağımız diğer kavram olan dijital ölümsüzlük fikri yapay zekanın ve beyin emüsyonunun doğal bir uzantısıdır. Dijital ölümsüzlük kavramı, insan zihninin ve bilincinin dijital ortamlara aktarılabilir-

³⁴ Gunter Meissner, "Artificial Intelligence: Consciousness and Conscience", *AI and Society* 35/1 (2020), 232.

³⁵ Nick Bostrom, *Süper Zeka*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021), 54.

ceği ve bu sayede kişinin düşüncelerinin, anılarının ve kimliğinin fiziksel ölümden sonra da varlığını sürdürebileceği fikrine dayanır. Ray Kurzweil gibi teknoloji öncülerinin savunduğu tekillik kavramı, insan ile makine arasındaki sınırların bulanıklaşacağını ve insan bilincinin tamamen dijital bir formda yaşamaya devam edeceğini öngörmektedir. İnsanlar yirmi birinci yüzyılın ortalarında düşüncelerini sınırsızca genişletebilecekler ve bu da bir tür ölümsüzlük sağlayacaktır. Ancak bu ölümsüzlük, verinin güncel kalmasına ve erişilebilirliğine bağlı olacaktır. Kurzweil, düzenli yedekleme ve güncel formatlara geçişle zihin dosyamızı koruyarak bir tür dijital ölümsüzlüğe ulaşabileceğimizi öne sürmektedir. Bu, fiziksel ölümsüzlük gibi olmasa da, bedenimizdeki hücrelerin bile zamanla değiştiği göz önüne alındığında, asıl kalıcı olanın kimliğimizin deseni olduğunu vurgulamaktadır. Yazılım tabanlı bir insanın da aynı şekilde deseni koruyarak varlığını sürdürebileceğini ifade etmektedir.³⁶ Dijital ölümsüzlük kavramı, insan varoluşu ve bilincine dair oldukça devrimci bir bakış açısı sunmaktadır. Fiziksel ölümsüzlükten ziyade, dijital olarak kimliğin deseninin korunması fikri, yaşamın özü olarak bilinci ve kişiliği temel almaktadır. Ancak bu görüş, derin etik sorulara ve teknolojinin sürdürülebilirliği üzerine ciddi tartışmalar ortaya çıkarmaktadır.

İnsan bilincinin yapay zeka sistemlerine aktarılması ile ilgili karşılaştığımız kavramlardan bir tanesi de transhümanizmdir. Transhümanizm de zekanın geliştirilebilir olduğu düşüncesini savunur. Bu düşünce, zekanın aktarılabilir geliştirilebileceği fikrine dayalıdır. Yapay zeka çalışmaları, makineleri akıllı hale getirmeye odaklanır ve insan seviyesinde veya onu aşan bir zeka geliştirmeyi hedefler.³⁷ "Transhümanizm" terimi, 1957'de evrimsel biyolog Julian Huxley (ö. 1963) tarafından ortaya atılmıştır. Huxley, sosyalizm ile evrimsel biyolojinin, sosyal eşitlik ile öjenik reformların birleştiği bir bilimsel ütopya vizyonuna sahiptir. *Transhumanism* başlıklı ünlü çalışmasını yayınladığında, Huxley insanlık, biyoloji ve evrim üzerine, modern evrimsel sentezle ilgili bir metin yazmıştır.³⁸ Huxley *Transhumanism* adlı çalışmada evrenin uzun bir evrim süreci sonucunda insan aracılığıyla kendisinin farkına varmaya baş-

³⁶ Ray Kurzweil, *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology* (East Rutherford: Penguin Publishing Group, 2005), 325.

³⁷ Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, 215.

³⁸ Abou Farman - Felix Stein, "Transhumanism", *Cambridge Encyclopedia of Anthropology*, (Eylül 2022), 4.

ladığını anlatır. İnsanlık, evrimin bir ürünü olarak bilinç, düşünme, dil ve öz-farkındalık gibi yetilere sahip olmuştur. Bu bilinçlenme, insanı evrimin gelecekteki yönünü belirleyen bir sorumlulukla ve kaçınılmaz bir kaderle karşı karşıya bırakmıştır. İnsan, ister farkında olsun ister olmasın, dünyadaki evrimin geleceğini şekillendirmektedir. Bu nedenle, insanın kendi potansiyellerini en üst düzeyde gerçekleştirmesi, evrimsel sürecin bir parçası ve görevidir.³⁹ Huxley her insanın potansiyel bir varlık olarak başladığı ve doğumdan önce otomatik bir gelişim süreci yaşadığı, doğumdan sonra ise bireyin kendi çabalarıyla zihinsel ve kişisel potansiyelini gerçekleştirdiğini vurgular. Bu süreç, otomatik olmayıp kişinin çevresine ve kendi çabalarına bağlı olarak farklı şekillerde gelişebilir. İnsan doğası ve potansiyelleri henüz tam anlamıyla keşfedilmemiştir ve bu, insanlığın önündeki büyük bir keşif alanıdır. Geçmişin büyük insanları bize kişilik, entelektüel anlayış ve sanatsal yaratıcılık konularında bazı ipuçları vermiştir, ancak insanın tüm potansiyelinin keşfedilmesi için daha fazla araştırma gerekmektedir. İnsanların doğuştan sahip oldukları yeteneklerin ve kapasitelerin geliştirilmesi, doğru yöntemler kullanıldığında mümkün olabilir.⁴⁰ Huxley teknolojik ve biyolojik evrimin bir arada işlemesi gerektiğini savunmaktadır. Huxley'in transhümanizm anlayışı, insanlığın evrimsel süreçte yalnızca bir aşama değil, aynı zamanda evrimi yönlendiren bilinçli bir aktör olduğu fikrine dayanmaktadır. Huxley, insanın zekasının ve yeteneklerinin geliştirilebilir olduğunu savunarak, bireylerin kendi potansiyellerini maksimum düzeyde gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, transhümanizmi sadece bir teknoloji veya bilim kurgu terimi olmaktan çıkararak, insan doğasının evrimsel sürecin ayrılmaz bir parçası olduğu fikrine dayanır. Transhümanizmin insan zekasının geliştirilebilir olduğu fikri, yapay zeka çalışmalarıyla da örtüşmektedir. Zekanın yapay ortamlara aktarılması ve makinelerin insan zekasını aşabilecek seviyelere ulaşabileceği düşüncesi, insan doğasının ve potansiyellerinin daha ileri bir boyuta taşınabileceği fikrini desteklemektedir. Huxley'in transhümanist vizyonu, insanlığın potansiyellerini keşfetme ve bu süreçte evrimsel bir görev üstlenme iddiasıyla, gelecekte insanlığın varoluşunu hem biyolojik hem de teknolojik bir evrimle ilerletebileceğini öngörmektedir. Bu düşünce, bireylerin kendi gayreti ve çevresi ile

³⁹ Julian Huxley, "Transhumanism", *Journal of Humanistic Psychology* 8/1 (Ocak 1968), 73.

⁴⁰ Huxley, "Transhumanism", 74.

şekillenen gelişim süreçlerinin, insanlık için yeni keşif alanlarını açacağına işaret etmektedir.

1990'lerde Kurzweil tarafından popülerleştirilen transhümanizm, 2045 yılına kadar yapay süper zekanın insan zekasını aşacağını ve dijital ölümsüzlüğün mümkün olacağını öne sürer. Kurzweil'e göre, insan beyninin bilgisayarlara yüklenmesiyle ölümsüzlük dijital bir ortamda gerçekleştirilebilir.⁴¹ Transhümanizm tek bir felsefi veya dini çerçeveye bağlı değildir. Hem ateist hem de teist yaklaşımlara açık olan esnek bir düşünce sistemidir. Bunlardan öncelikle seküler transhümanizmi ele alacak olursak, seküler transhümanizm, insanın biyolojik ve zihinsel sınırlarını aşma çabasıyla, geleneksel dinlerin ahiret odaklı vaatlerini bu dünyada gerçekleştirme hedefiyle öne çıkar. Transhümanizm, teknolojik gelişmeleri insanın kendini Tanrı'ya eş bir varlık haline getirme potansiyeli olarak görürken, geleneksel dini inançları bilimsel ilerlemenin önünde bir engel olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, transhümanizm, dinin işlevlerini kısmen üstlenerek insanlara bir yön ve amaç duygusu sunmaktadır. Ancak bu ideolojinin, bilimsel ve etik temelleri hakkında ciddi tartışmalar devam etmektedir.⁴² Dindar transhümanistlere gelince Hristiyan olanlar, teknolojiyi Tanrı'nın yarattığı bir araç olarak görerek, insanın yaratılıştaki rolünü genişlettiğini ve Tanrı'nın planına uygun bir şekilde dünyayı dönüştürdüğünü savunurlar. Yahudilikte ise insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığına inanılır, ancak transhümanizmin ölümsüzlük hedefi, ölüm sonrası yaşam anlayışıyla çelişir. İslam, insanın mevcut formunun Allah tarafından en güzel şekilde yaratıldığını ve insanın zayıflığının Allah'a olan bağımlılığını hatırlattığını vurgular, bu yüzden bedeninin kusursuzlaştırılması fikrine mesafeli yaklaşır.⁴³ Transhümanist hedeflere ulaşmak isteyen günümüz insanların, bazı farklılıklarına rağmen, belirli temel noktalarda uzlaştıkları söylenebilir. Bu ortak noktalar arasında insan sağlığının ve beşerî yeteneklerin geliştirilmesi, teknolojinin yaşam kalitesine katkısının artırılması, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması gibi kısa vadeli amaçlar bulunmaktadır. Uzun vadede ise, ölümün ortadan kaldırılması gibi daha ileri düzeyde hedeflerin gerçekleştirilmesi yer

⁴¹ Aysel Demir, "Ölümsüzlük ve Yapay Zeka Bağlamında Trans-hümanizm", *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology* 9/31 (Ocak 2018), 101.

⁴² Fatımanur Güçlüer - Yazoğlu Ruhattin, "Transhümanizmde Tanrı", *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 19/2 (2024), 251-255.

⁴³ Güçlüer - Ruhattin, "Transhümanizmde Tanrı", 255-259.

almaktadır.⁴⁴ Transhümanist düşüncenin savunucuları, bu vizyonun yanında, insan sağlığının iyileştirilmesi, beşerî yeteneklerin geliştirilmesi ve teknolojinin yaşam kalitesine katkı sunması gibi kısa vadeli hedeflerde de birleşmektedirler. Bu hedefler, yalnızca teknolojik ilerlemeyi değil, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasını da içerir. Ancak transhümanizmin nihai hedefleri arasında, ölümün ortadan kaldırılması gibi oldukça iddialı ve tartışmalı fikirler yer almaktadır. Transhümanist düşünce, bu yönleriyle hem heyecan vericidir hem de derin bir tartışma alanı açmaktadır. İleri teknoloji aracılığıyla insan hayatını dönüştürme vizyonu, potansiyel faydalar kadar, ciddi etik ve toplumsal zorlukları da beraberinde getirmektedir.

3. Kişisel Kimlik, Ruhun Ölümsüzlüğü ve Dijital Varoluş: Kimlik Sürekliliği Tartışmaları

Felsefecilerin kişisel kimlik tartışmalarında kullandıkları şuur ve hafıza terimleri, teist dini düşüncelerdeki ruh kavramıyla benzerlik gösterir. Bu anlamda ruh, bilincin ve kişisel kimliğin devamlılığını sağlayan bir varlık olarak kabul edilir.⁴⁵ Ölümsüz olabilmemiz için bizim kişisel kimliğimizin fiziksel ölüm ve bozulmadan sağ salim çıkması gerekir.⁴⁶ Platon, Descartes gibi birçok düşünürün savunduğu düalist insan kavramı, bazı önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorlukların başında, benlik veya kimlik sorunu yer almaktadır.⁴⁷

“Kişisel kimlik, bir kişi veya benlik tarafından sahip olunan bireysel kimliktir. Cansız bir nesne, yaşayan bir organizma ya da bilinçli bir benlik olsun, her birey, yapı benzerliğini an be an koruduğu sürece kimliğini muhafaza eder. Kişisel kimlik ise buna ek olarak, bu aynılığın bilinçli olarak tanınmasını içerir.”⁴⁸

Kişisel kimlik sorunu, zaman içinde meydana gelen değişimlere rağmen bir kişinin aynı kişi olup olmadığını ne zaman ve hangi ölçütlere göre söyleyebileceğimizi açıklamayı amaçlar.⁴⁹ İnsanın

⁴⁴ Hüsni Aydeniz, “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 358.

⁴⁵ Akbaş, “Kişisel Kimlik ve Ölüm Sonrası Hayat”, 64.

⁴⁶ Michael Peterson vd., *Reason and Faith: An Introduction to the Philosophy of Religion* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 274.

⁴⁷ Aydın, *Din Felsefesi*, 262.

⁴⁸ Dagobert D. Runes, *The Dictionary Of Philosophy* (New York: Philosophical Library, 1942.), “Personal Identity”, 229.

⁴⁹ Terence Penelhum, “Personal Identity”, *Encyclopedia of Philosophy*, ed. Donald M. Borchert (New York: Thomson Gale, 2006), 7/213.

üzerinde en çok durduğu, varoluşsal açıdan büyük önem taşıyan temel meselelerden biri kişisel kimlik sorunudur. Ölümden sonra bir birey, kişisel kimliğiyle var olmaya devam edebilir mi? Eğer bu mümkünse, böyle bir varoluşun temellendirilmesi nasıl yapılabilir? Bu temellendirme hangi sebeplerle ve hangi dayanaklara göre yapılmalıdır?⁵⁰ Düalist düşünce, insanın zihin ve beden olarak iki ayrı özden oluştuğunu kabul eder, ancak kişisel kimlik meselesi bu yaklaşımı zorlar. Bir bireyin zamana ve değişimlere rağmen aynı kişi olarak kabul edilebilmesi için bilinç, bellek ve süreklilik gibi unsurlar devreye girer. Ölüm sonrası kimlik devamlılığı sorunu, ruhun ölümsüzlüğüne ya da bireysel hafızanın sürekliliğine dayalı yaklaşımlarla ele alınır. Gündelik hayatta, birini tanıyabilmemiz fiziksel benzerliğin ötesinde, geçmiş deneyimlerle mümkündür. Böylece kişisel kimlik sorunu, bir kişinin aynı kalabilmesi için hangi ölçütlerin geçerli olduğunu araştırır.

Ruhun ölümsüzlüğünü savunanlara göre, bireyin kimliği ruhyla tanımlanır ve bedenin ölümü kimlik sürekliliğini etkilemez. Bu görüş, ruhun bedenden üstün olduğunu ve kimlik ile kişiliğin sürekliliğini sağladığını vurgular. Ancak, ölümden önceki ben ile ölümden sonra varsayılan benin aynılığı konusunda sorunlar gündeme gelebilir.⁵¹ Ruhun ölümsüzlüğünü savunan düşünürler, bu dünyadaki varoluşumuz ile ahiretteki varoluşumuz arasındaki özdeşliğin, kişisel kimliğimizin temeli olan ruh cevherinin kimliği sayesinde korunduğunu düşünmüşlerdir.⁵² Ruhun ölümsüzlüğü temelinde kişisel kimlik tartışması, kimliğin bedenden bağımsız olarak ruhla sürdüğü varsayımına dayanır. Bu görüşe göre, ruh, bedenin geçiciliğine karşılık, kimliği sürdüren değişmez bir öz olarak kabul edilir.

Klasik felsefe, ruhun ölümsüzlüğü ve kimlik sürekliliğini genellikle metafizik ve dini açılardan incelerken, modern felsefe bu sürekliliği hafıza ve beden gibi somut unsurlar üzerinden anlamaya çalışmaktadır. Bu noktada, modern felsefenin temsilcilerinden olan Locke'un kimlik teorisi, ruhun ölümsüzlüğü temelinde sürdürülen kişisel kimlik tartışmalarıyla karşılaştırıldığında, kimliğin sürekliliğini sağlayan unsurun ne olduğu konusunda farklı bir yaklaşım sunar. Locke'un kimlik teorisine göre, Tanrı'nın kimliği sonsuz, değişmez ve mutlak bir nitelik taşır. Buna karşılık, sınırlı ruhlar, var

⁵⁰ Polat, "Kişisel Kimlik Bağlamında Ölümsüzlük Düşüncesinin Temel Dayanakları", 732.

⁵¹ Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 80-81.

⁵² Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 83.

olmaya başladıkları yer ve zamana bağlı olarak kimlik kazanır. Maddi varlıkların kimliği ise, maddesel bileşenlerinde herhangi bir ekleme veya çıkarma yapılmadığı sürece korunur. Locke, kimlik ve farklılık kavramlarını, bir varlığın diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan anlamlı ilişkiler olarak ele alır. Locke'a göre insan kimliği, fiziksel bedenden ziyade zihinsel sürekliliğe dayanır. Bir kişi geçmişteki deneyimlerini hatırlayabiliyorsa, bu zihinsel süreklilik onun geçmişteki benliğiyle aynı kişi olduğunu doğrular. Örneğin, bir insan çocukluk anılarını hatırlıyorsa, çocukluk dönemindeki benliğiyle aynı kişi olarak kabul edilir. Ancak bir birey, geçmişteki deneyimlerini hatırlamıyorsa, Locke'a göre bu deneyimlerin o kişinin kimliği üzerinde bir etkisi yoktur. Başka bir deyişle, kişinin hafızasında yer almayan bir olay, onun kimliğiyle ilişkilendirilemez. Bu görüş, hafıza kaybı gibi durumlarda kimliğin sürekliliğiyle ilgili sorunları gündeme getirir. Hafıza kaybı yaşayan bir kişi, geçmiş deneyimleriyle bağlantısını yitirdiği için, Locke'un anlayışına göre kimliği belirsiz hale gelir. Zihinsel süreklilikteki bu kopukluk, kimliğin devamlılığına dair önemli bir felsefi tartışma alanı oluşturur.⁵³ Locke'un kimlik teorisi, kimliğin sürekliliğini zihinsel sürekliliğe dayandırarak, ruhun ölümsüzlüğüne odaklanan yaklaşımlardan ayrılır. Bu görüş, bireyin kimliğini hafızasına bağlı olarak tanımlarken, hafızanın eksikliği veya kopukluğu durumunda kimliğin belirsiz hale gelebileceğini savunur. Ancak bu yaklaşım, hafızanın güvenilirliği ve kesin-tisizliği konusundaki zorluklar nedeniyle eleştiriye açıktır. Locke'un teorisi, kimliğin öznesi olarak ruhun değil, bireyin bilinçli deneyimlerinin ön planda olduğu bir çerçeve sunmasıyla özgün bir felsefi katkı sağlar.

486 | db

Locke, kimliği zihinsel sürekliliğe dayandırırken, Hume bu sürekliliğin bir yanılısına olduğunu savunur. Hume'a göre benlik, sabit bir öz değil, sürekli değişen algıların geçici bir birleşimidir. Benlik ve ruh, birbirinden ayrı algıların oluşturduğu bir yapı olup, kalıcı bir varlık değildir; yalnızca zihnimizin algıladığı bir süreklilik olarak deneyimlenir.⁵⁴ Hume'un sürekli bir öz veya ruh fikrine karşı çıkışı, transhümanist düşünceyle uyumlu bir eleştiridir. Dijital ölümsüzlük hedefleyen transhümanist projeler, bilincin bir dizi veriye indirgenebileceğini ve bu verinin aktarılabilirliğini varsayar. Ancak Hume'un görüşü, bu tür bir benlik anlayışının bir yanılısına

⁵³ Jonh Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (Pennsylvania: The Pennsylvania State University, 1999), 311-313.

⁵⁴ David Hume, *Treatise of Human Nature I*, ed. Jonathan Bennett, 2017, 137-138.

olduğunu, dolayısıyla dijital ölümsüzlüğün yalnızca algısal bir devamlılık sunabileceğini ileri sürer.

İngiliz ahlak filozofu Williams, kimliğin yalnızca zihinsel ya da fiziksel unsurlara indirgenemeyeceğini vurgular ve bu bağlamda beyin-zihin ilişkisine dair soruları gündeme getirir. Beyin nakli gibi örnekler, kimlik ve kişiliğin ayırımına işaret eder; zira kimlik, sadece beyne dayandırılmaz. Örneğin, bir atletin beyni başka bir bedene nakledildiğinde, atletin fiziksel yetenekleri otomatik olarak yeni bedene geçmez. Beyin durumları elektrokimyasal olaylar olup, kimlik nörolojik, fiziksel ve duygusal unsurların birleşimi olarak görülmemelidir. Ayrıca, bir kişi beyninde hasar görse bile, yakınları için kimliği çoğunlukla korunur.⁵⁵ Williams'a göre bazı düşünürler, fiziksel bedenin kimliğinin, kişisel kimlik için zorunlu bir koşul olmadığını savunmuştur. Bu görüşte iki farklı şekilde yorumlanabilir. İlk olarak zayıf tezde bedenin kimliğinin olmadığı, ancak diğer koşulların kişisel kimliği açıklamak için yeterli olduğu durumların var olabileceği söylenir. İkinci olarak güçlü tezde beden kimliğinin hiçbir zaman gerekli olmadığı ve diğer koşulların her zaman hem gerekli hem de yeterli olduğu savunulur. Locke'un teorisi buna bir örnek olarak gösterilir.⁵⁶ Locke'un hafıza temelli kimlik anlayışına göre, kişinin hafızası devam ediyorsa, kimliği de devam eder. Ancak dijital bir sistemde bireyin hafızası yeniden oluşturulmuş olabilir; bu durumda asıl kimliğin devamı tartışmalı hale gelebilir.

Williams'a göre Locke'un hafıza temelli kimlik anlayışı, kimliğin sürekliliğini zihinsel unsurlara dayandırırken bedenin rolünü ikincil planda bırakır. Ancak, bu yaklaşım kişisel kimlik tartışmalarında eleştirilere açıktır. Williams hafızanın kimlik için tek başına yeterli olmadığını, kimliğin bedensel varoluşla birlikte ele alınması gerektiğini savunarak bu tartışmaya farklı bir boyut kazandırır. Bu bağlamda, zihinsel sürekliliğin yanı sıra fiziksel bedenin kimlik üzerindeki rolü değerlendirilerek, dijital sistemler aracılığıyla zihnin aktarılmasının kişisel kimlik sürekliliğini sağlayıp sağlayamayacağı tartışmaya açılır. Williams'a göre kişisel kimlik belirlemede hafıza ve beden kriterleri birlikte önem taşır. Hafıza kriterine göre, bir kişinin kimliğini tanımak, geçmişte yaşadığı olayların hatıralarına dayanır. Örneğin, Charles'in kimliğini doğrulamak için, onun geçmiş dene-

⁵⁵ Akbaş, "Kişisel Kimlik ve Ölüm Sonrası Hayat", 62-63.

⁵⁶ Bernard Williams, *Problems of the Self: Philosophical Papers 1956-1972* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 1.

yimlerinden bahsederek kim olduğunu ifade etmesi gerekebilir. Bu sayede, Charles'in kendisi olduğuna ikna olunur. Beden kriteri, fiziksel yapı gibi somut unsurlara dayandığı için anlaşılması daha kolaydır. Ancak yalnızca hafıza kriterine dayandığımızda kimlik tespitinde zorluklar yaşanır. Hafıza kriteri, ancak bir bedenle birlikte anlam kazanır.⁵⁷ Bernard Williams, kişisel kimliğin yalnızca zihinsel değil, bedensel bir boyuta da sahip olduğunu savunur. Williams'a göre, kimlik, yalnızca zihinsel sürekliliğe değil, aynı zamanda bireyin fiziksel bedenine de bağlıdır. Bu beden kriteri, bir bireyin kimliğinin devamlılığı için fiziksel bir varoluşa dayanması gerektiğini ileri sürer. Yapay zeka aracılığıyla zihnin dijital ortama aktarılması, bu nedenle Williams'ın beden kriterine göre kimliğin devamlılığını sağlayamaz. Çünkü dijital bir sistem, fiziksel bir bedenin yerine geçemez ve bu nedenle aktarılmış olan bilinç, sadece bir simülasyon olarak kabul edilebilir. Williams'ın beden kriterini değerlendirdiğimizde, bireyin düşünceleri ve anıları dijital bir sistemde devam etse bile bu bireyin kendisi olarak kabul edilemez. Zira zihnin devamlılığı sağlansa bile, bu devamlılık gerçek bir fiziksel bedene bağlı olmadığı için kişisel kimlik tam anlamıyla korunmuş olmaz. Bu, bireyin dijital bir ortamda var olmaya devam eden yapay bilincinin, fiziksel bedene sahip orijinal bireyden farklı bir varlık olduğu anlamına gelir. Dijital sistemlerde bilincin aktarılması, fiziksel bedenin rolünü dışladığı için Williams'ın beden kriteriyle çelişir. Hafıza kriterine göre, bir bireyin geçmiş deneyimlerinin aktarılması kimliği sağlayabilir gibi görünse de, bu hatıraların bir simülasyondan mı yoksa gerçek bir bilinçten mi geldiği tartışmaya açıktır.

488 | db

Britanyalı filozof Derek Parfit'in (ö. 2017) kişisel kimliğin sürekliliği ile ilgili görüşlerine değinecek olursak ona göre kişisel kimliğin sürekliliği, beynimizin ve bedenimizin fiziksel sürekliliğine dayanmaktadır. Bu görüşün daha iyi bir versiyonu şudur: Gerekli olan şey tüm bedenin değil, beynin yeterli bir kısmının sürekliliğidir. Bu beynin, geçmişteki kişinin beyninin devamı olması gerekir. Bu fiziksel süreklilik, dallanma formu almamış olmalıdır yani aynı bilinç iki farklı varlıkta ortaya çıkmamalıdır. Kimliğin korunması için aynı fiziksel bedenin veya beynin devamlılığı şarttır. Bu nedenle, bazı Hristiyanlar bedenlerinin fiziksel olarak yeniden diriltileceğine inanır ve bedenin bütünlüğünü korumak için yakılmaya karşı

⁵⁷ Williams, *Problems of the Self: Philosophical Papers 1956–1972*, 10.

çıkarlar.⁵⁸ Parfit'in fiziksel sürekliliğe dayalı kimlik anlayışı, beynin yeterli bir kısmının korunmasının kişisel kimlik için gerekli olduğunu savunur. Transhümanizm, bu görüşü genişleterek, beynin emüsyonlarının elektriksel ve kimyasal aktivitelerinin dijital bir platforma aktarılmasıyla aynı fiziksel sürekliliğin sağlanabileceğini iddia eder. Ancak Parfit'in dallanma problemi, aktarılan bilincin orijinal kişilikle aynı mı yoksa farklı bir kopya mı olduğunu sorgular. Bu noktada bir belirsizlik vardır.

Burada bir değerlendirme yapacak olursak teist yaklaşımlar, ruhun beden ölümünden sonra var olmaya devam edeceğini savunarak dijital ölümsüzlükle paralellik gösterir. Ancak teistik görüşte ruh, ilahi bir öz olarak kabul edilir ve manipüle edilemez; oysa dijital ölümsüzlük, bilinci algoritmalar ve veri yığınları üzerinden tanımlar. Teistik ahiret anlayışında kimlik, Tanrı tarafından korunurken, dijital ölümsüzlük insan yapımı sistemlere dayanır ve bu, Tanrı'nın rolünü teknolojiyle değiştirme çabası olarak değerlendirilebilir. Williams, kimliğin yalnızca zihinsel ya da fiziksel unsurlara indirgenemeyeceğini vurgulayarak, beyin-zihin ilişkisine dair karmaşık soruları gündeme getirir. Beyin nakli gibi örnekler, kimlik ve kişiliğin tanımına dair yeni bakış açıları sunar. Bu bağlamda, dijital bilinç aktarımı, bireyin kendisinin mi var olduğu yoksa yalnızca bir simülasyonun mu oluşturulduğu sorusunu ortaya çıkarır. Searle'ün Çin Odası deneyi, bu konuda anlamlı bir analogi sunar: Yapay sistemler bilinçliymiş gibi görünebilir; ancak bu, gerçek bir bilinç veya kimlik sürekliliği değildir, yalnızca bir simülasyondur. Hume, kimliği geçici algıların birleşimi olarak görerek dijital ölümsüzlüğün sadece algısal süreklilik sunduğunu öne sürer. Parfit ise kimlik sürekliliğinin beynin bir kısmının korunmasına bağlı olduğunu savunur ve dijital aktarımın yarattığı dallanma problemini sorgular. Her iki filozof da dijital bilinç aktarımının kimlik üzerindeki etkisini tartışırken, Hume algısal, Parfit ise fiziksel sürekliliğe odaklanır.

Sonuç

Yapay zeka ve dijital bilinç aktarımı gibi teknolojik gelişmeler, din felsefesinde kimlik, ruh ve ölümsüzlük kavramlarına dair geleneksel düşünceleri yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Platon ve Descartes gibi klasik filozoflar, ruhu kimliğin devamlılığı için temel bir öz olarak görmüşlerdir. Descartes'ın düalist anlayışı, ruhun

⁵⁸ Derek Parfit, *Reasons and Persons* (Oxford: Clarendon Press, 1987), 204.

ölümsüzlüğüne dayanırken, beden bu süreçte ikincil bir role sahip olduğunu savunmaktadır. İbn Sînâ, Kindî ve Fârâbî gibi İslam filozofları, kimlik ve ölümsüzlük tartışmalarında ruhun ölümsüzlüğüne merkezi bir rol atfetmiştir. İbn Sînâ'nın nefis anlayışına göre, insan ruhu maddeden bağımsız ve ilahi bir kaynağa bağlıdır; bu nedenle yapay zeka sistemlerinin insan bilinciyle eşdeğer kabul edilemeyeceği savunulabilir. Fârâbî, insanın akıl yetisini vurgularken, hakikate ulaşmada ilahi aklın rehberliğini esas alır; dolayısıyla yapay zeka, insana özgü bir bilgelik seviyesine erişmekte yetersiz kalabilmektedir. Kindî ise ruhun ölümsüzlüğünü ilahi düzenle ilişkilendirmektedir ve teknolojik ölümsüzlük projelerinin bu düzeni yalnızca taklit edebileceği savunulabilir. Bu filozofların yaklaşımları, yapay zeka ile dijital ölümsüzlük arasındaki tartışmalarda, kimlik ve ölümsüzlüğün yalnızca fiziksel veya teknolojik bir mesele değil, aynı zamanda derin metafizik ve ahlaki boyutları olan bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Locke'un kişisel kimliği belleğe dayandıran görüşü, dijital bilinç aktarımıyla kimliğin sürekliliğini mümkün kılabilir gibi görünse de, bu aktarımın özdeşlik ve bütünlük sağlama kapasitesi metafizik açıdan sorgulanmaya devam etmektedir. Burada Locke'un aksine, Hume, kimliği geçici ve dağılmış algılar bütünü olarak tanımlayarak, dijital aktarımın her defasında yeni bir "ben" yarattığını savunur. Bu durum, ölümsüzlük ve kimlik sürekliliği iddialarını daha belirsiz bir zemine taşır. Parfit, kimliğin özdeşlikten ziyade ilişkisel bir yapı olduğunu belirtir. Dijital bilinç aktarımının belirli psikolojik bağlantılarla kimliği yeniden üretebileceğini savunsa da, bu yeniden üretimin aynı kişi olup olmadığı sorusunu açık bırakır. Benzer şekilde, Williams, kimliğin yalnızca zihinsel değil, bedensel ve çevresel bir bütünlük gerektirdiğini savunarak, dijital bilinç aktarımının insan varoluşunun anlamını nasıl değiştirebileceği sorusunu gündeme getirir. Searle ise bilincin biyolojik bir temele dayandığını ve yapay sistemlerin bilinç oluşturamayacağını vurgulayarak, dijital bilinç aktarımını yalnızca yüzeysel bir simülasyon olarak değerlendirir.

Sonuç olarak, yapay zeka ve dijital bilinç aktarımı gibi teknolojiler, kimlik, ruh ve ölümsüzlük gibi kavramlar üzerinde derin etkiler yaratırken, bu kavramların yalnızca yüzeysel taklitlerinin mümkün olduğu görülmektedir. İslam filozoflarının ruhun ilahi bir kaynağa bağlı olduğu ve ölümsüzlüğün maddi araçlarla sağlanamayacağı yönündeki görüşleri, bu teknolojilerin insan varoluşuna dair temel sorunları çözemeyeceğini göstermektedir. Modern tartışma-

larda da dijital bilinç aktarımı, kimlik sürekliliği ve dijital ölümsüzlük iddialarını desteklemekten ziyade, bu kavramların anlamını bulanıklaştırmakta ve kimliğin özgünlüğünü tehdit etmektedir. Dijital teknolojilerin beraberinde getirdiği ölümsüzlük arayışlarının, insan bilinci ve kimliği gibi derin metafizik olguları anlamaktan uzak olduğunu ve bu nedenle insan varoluşunun anlamını eksik bıraktığını ifade edebiliriz.

Kaynakça

- Akbaş, Muhsin. "Kişisel Kimlik ve Ölüm Sonrası Hayat". *Felsefe Dünyası* 1/35 (2002), 58-67.
- Akbaş, Muhsin. "Ölüm ve Ölümsüzlük". *Din Felsefesi El Kitabı*. ed. Recep Kılıç - Mehmet Sait Reçber. 319-335. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Aydeniz, Hüsnü. "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 353-376. <https://doi.org/10.29288/ilted.690929>
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 12. Basım, 2010.
- Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 6. Basım, 2011.
- Bostrom, Nick. *Süper Zeka*. çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Dağ, Ahmet. *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.
- Davies, Brian. *An Introduction to the Philosophy of Religion*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Demir, Aysel. "Ölümsüzlük ve Yapay Zeka Bağlamında Trans-hümanizm". *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology* 9/31 (Ocak 2018), 95-104. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.1.006.x>
- Descartes, Rene. *Söylem Kurallar Meditasyonlar*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1996.
- Doğan, Mehtap. "Yapay Zeka ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı". *TRT Akademi* 6/13 (Eylül 2021), 788-811. <https://doi.org/10.37679/trta.969912>
- Dölek, Haydar. "Immanuel Kant'ın Ölümsüzlük Anlayışı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2014), 47-57.
- Efil, Şahin. "Düşünce Tarihinde ve Modern Tıpta Ölümsüzlük Arayışı ve Eleştirisi". *Beytul-hikme An International Journal of Philosophys* 6/1 (Haziran 2016), 165-286.
- Fârâbî. *Fuslü'l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)*. çev. Hanifi Özcan. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Farman, Abou - Stein, Felix. "Transhumanism". *Cambridge Encyclopedia of Anthropology*. <https://doi.org/10.29164/22transhumanism>
- Frolov, Ivan. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- Ganioğlu, Kübra Gizem. "Dijital Sonsuzluk Arayışı ve Kişisel Kimlik Problemi". *Felsefe Dünyası* 79 (Temmuz 2024), 307-332. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1489399>
- Güçlüer, Fatımanur - Ruhattin, Yazoğlu. "Transhümanizmde Tanrı". *Turkish Studies-Comparative Religious Studies* 19/2 (Haziran 2024), 247-268. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.73587>
- Hick, John. *Death and Eternal Life*. Louisville: Westminster/John Knox Press, 1994.
- Hume, David. *Treatise of Human Nature I*. ed. Jonathan Bennett, 2017. https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1739book1_2.pdf
- Huxley, Julian. "Transhumanism". *Journal of Humanistic Psychology* 8/1 (01 Ocak 1968), 73-76. <https://doi.org/10.1177/002216786800800107>
- İbn Sînâ. *Nefsin Halleri*. çev. Ömer Ali Yıldırım. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020.

- Kindî, Ya'küb b. İshak. *Resâilu'l-Kindî el-Felsefiyye*. nşr. Muhammed Abdulhadi Ebu Ride. Kahire: Dar Al-Fikr Al-Arabi, 1950.
- Koç, Mustafa. "Din Psikolojisi Açısından Ölüm Sonrası Hayat Kavramına Semantik Bir Yaklaşım". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/6 (2002), 7-20. <https://doi.org/10.17335/suifd.30526>
- Koç, Turan. *Ölümsüzlük Düşüncesi*. İstanbul: İz Yayınları, 2021.
- Kurzweil, Ray. *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. East Rutherford: Penguin Publishing Group, 2005.
- Locke, Jonh. *An Essay Concerning Human Understanding*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University, 1999.
- Manzotti, Riccardo - Jeschke, Sabina. "From the Perspective of Artificial Intelligence: A New Approach to the Nature of Consciousness". *International Journal of Advanced Research in Artificial Intelligence* 3/12 (2014), 1-10. doi = {10.14569/IJARAI.2014.031201}
- McDermott, Drew. "Artificial Intelligence and Consciousness". *The Cambridge Handbook of Consciousness*. ed. Philip David Zelazo vd. 117-150. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Meissner, Gunter. "Artificial Intelligence: Consciousness and Conscience". *AI and Society* 35/1 (2020), 225-235. <https://doi.org/10.1007/s00146-019-00880-4>
- Özalp, Hasan. *Fârâbî ve İbn Sina Düşüncesinde Ruh ve Ölüm Ötesi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014.
- Parfit, Derek. *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
- Penelhum, Terence. "Personal Identity". *Encyclopedia of Philosophy*. ed. Donald M. Borchert. 7/213-229. New York: Thomson Gale, 2006.
- Peterson, Michael vd. *Reason and Faith: An Introduction to the Philosophy of Religion*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Platon. *Phaidon*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 5. Basım, 2022.
- Polat, Sait. "Kişisel Kimlik Bağlamında Ölümsüzlük Düşüncesinin Temel Dayanakları". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Temmuz 2022), 727-750.
- Runes, Dagobert D. (ed.). *The Dictionary of Philosophy*. New York: Philosophical Library, ts.
- Searle, John R. "Minds, Brains, and Programs". *The Behavior and Brain Sciences* 3/3 (1980), 417-457.
- Topaloğlu, Aydın. "Ölüm ve Ölümsüzlük İnancı". *Din Felsefesi*. ed. Latif Tokat. 271-293. Ankara: Bilay Yayıncılık, 2. Basım, 2019.
- Williams, Bernard. *Problems of the Self: Philosophical Papers 1956-1972*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Yasa, Metin. *Felsefi ve Deneysel Dayanaklarla Ölüm Sonrası Yaşam*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Yıldırım, Emine Taşçı. "İbn Sînâ'da Ruh-Nefs Kavramı ve Ruh Kasidesi Bağlamında Ruhun Bedenle Olan Münasebeti". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/2 (Aralık 2020), 671-692.

